

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет соціології
Кафедра теорії та історії соціології

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ ДЕПОРТАЦІЇ: ДОСВІД НАСИЛЬНИЦЬКОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ З МАРІУПОЛЯ НА ТЕРИТОРІЮ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ»

Спеціальність: 054 «Соціологія»
Освітня програма: «Гендерні студії (програма з
можливістю подвійного
дипломування з Лундським
університетом, Швеція)»
Освітній ступінь: магістр
Кваліфікація: магістр соціології

Авторка:

Гетманова Дар'я Геннадіївна,
студентка магістратури

Наукова керівниця:

Соболевська Марина Олександрівна, докторка
соціологічних наук, доцентка

Магістерська робота допущена до захисту
рішенням катедри теорії та історії соціології

Протокол №11 від «19» травня 2023 р.

Зав. кафедри _____ проф. Судаков В.І.

підпис

КИЇВ 2023

Реєстрація	_____	_____
	номер	дата підпис лаборанта кафедри
Рекомендовано до захисту	_____	_____
	підпис наукового керівника	ініціали, прізвище
Результат захисту	_____	_____
	оцінка	дата захисту
Голова ЕК	_____	_____
	підпис	ініціали, прізвище
Члени ЕК	_____	_____
	підпис	ініціали, прізвище
	_____	_____
	підпис	ініціали, прізвище
	_____	_____
	підпис	ініціали, прізвище
	_____	_____
	підпис	ініціали, прізвище
Секретар ЕК	_____	_____
	підпис	ініціали, прізвище

Анотація:

Гетманова Д. Г. Темпоральність депортації: досвід насильницького переміщення з Маріуполя на територію російської федерації. Дипломна робота спрямована на вивчення особливостей темпорального виміру суб'єктивного досвіду примусового переміщення з окупованих українських територій. Для цього в дослідженні проаналізовано досвід депортації з Маріуполя на територію рф за допомогою автоетнографічного методу крізь призму темпорального виміру та аналізу механізмів реалізації влади. Данна робота робить теоретичний внесок в існуючі теоретичні дискусії щодо міграції, війни та вимушеного переміщення.

Ключові слова: депортація, російсько-українська війна, фільтрація, темпоральності, Маріуполь

Abstract:

Hetmanova D.G. Temporality of deportation: the experience of forced deportation from Mariupol to the territory of the russian federation. This thesis investigates the temporal aspects of the subjective experience of forced deportation from the occupied territories of Ukraine. Focusing on the case of deportation from Mariupol to the Russian Federation, the research employs the autoethnographic method and examines the exercise of power mechanisms through a temporal lens. By exploring the temporal dimension, this study contributes to theoretical discussions on migration, war, and forced displacement.

Keywords: deportation, Russo-Ukrainian war, filtration, temporalities, Mariupol

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження темпорального виміру переміщень	6
1.1 Особливості темпорального підходу в дослідженні міграції як процесу	6
1.2 Специфіка залучення темпорального виміру в контексті антропологічних досліджень переміщень та депортацій	8
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	11
РОЗДІЛ 2. Специфіка застосування методу автоетнографії у дослідженні темпорального виміру суб'єктивного досвіду	13
2.1. Дослідницький потенціал методу автоетнографії	13
2.2. Методологічні обмеженості автоетнографії як дослідницької стратегії та способи їхнього подолання	15
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	16
РОЗДІЛ 3. Застосування методу автоетнографії в перспективі дослідження темпорального виміру досвіду насильницького переміщення	18
3.1. Загально-організаційні умови процесу депортації українського населення з окупованих територій: фільтрації, допити, насильницьке переміщення	18
3.2. Темпоральний вимір насильницького переміщення: очікування як механізм реалізації влади	21
3.3. Політика «тимчасового захисту» як спосіб регулювання вимушених переміщень	23
3.4. Темпоральний вимір політики не(приналежності): відчуження і розриви	26
3.5. Роль міграційної бюрократії як втілення влади у формуванні відчуття темпорального відчуження	28
ВИСНОВКИ	32
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	36
ДОДАТОК	39

ВСТУП

На тему депортації українського цивільного населення з окупованих Росією територій України на територію Росії опубліковано цілу низку правозахисних доповідей, журналістських розслідувань, а також свідчень людей, що змогли втекли з РФ та розповісти про свій досвід насильницької депортації. Існує також чимало як журналістських, так і дослідницьких публікацій, в яких представлені історії та проблеми українців, які були змушені покинути свої домівки через війну та отримали тимчасовий захист в одній з європейських країн. Можна припустити, що серед тих українців, хто отримав тимчасових захист в Європі, є чимало тих, хто пережив досвід насильницької депортації в РФ з України, але ми майже ніколи не бачимо поєднання цих двох життєвих наративів в один в наявних дослідницьких та журналістських статтях. Відправною точкою мого дослідницького інтересу є бажання звести ці два досвіди — як досвід насильницького переміщення на територію РФ, так і досвід вимушеного переміщення в одну з країн Європи — в одній дослідницькій роботі, з усіма методологічними та теоретичними труднощами, які це може потягнути за собою. Але спроба розглянути їх разом у жодному разі не є спробою ці два досвіди урівняти, навпаки: це заклик до неможливості їхнього зрівняння або стирання одного з них, наприклад, у ситуації дослідження одного з цих двох наративів.

Для того, щоб дослідити ці два досвіди, я звертатимуся до теоретичних праць, в яких питання, пов'язані з поняттями міграції, вимушеного переміщення та (не)приналежності розглядаються не лише в просторовому, але й у темпоральному вимірі. Залучаючи темпоральний вимір для аналізу процесів примусової депортації українських цивільних осіб до Росії, а також їх подальшу

вимушену міграцію до Європи, я сподіваюся зробити свій теоретичний внесок в існуючі теоретичні дискусії щодо міграції, війни та вимушеного переміщення.

Об'єктом дослідження є досвід депортації української цивільної особи з окупованої території України до росії.

Предметом є темпоральний вимір дослідження досвіду депортації української цивільної особи з окупованої території до росії.

Метою є вивчення особливостей темпорального виміру суб'єктивного досвіду примусового переміщення з окупованих українських територій.

Мета роботи зумовлює розв'язання наступних завдань:

- з'ясувати теоретико-методологічні засади дослідження темпорального виміру суб'єктивного досвіду переміщень і вимушеної міграції;
- визначити теоретичні можливості залучення темпорального виміру в контексті антропологічних досліджень переміщень та депортацій;
- охарактеризувати специфіку автоетнографічного методу проведення дослідження, визначивши його потенціал та обмеження;
- проаналізувати досвід депортації з Маріуполя на територію рф за допомогою автоетнографічного методу крізь призму темпорального виміру та аналізу механізмів реалізації влади.

Структура роботи. Робота викладена на 32 сторінках, містить вступ, 3 розділи, висновки, перелік використаних джерел (28 позицій) та додаток.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження темпорального виміру переміщень і міграції

1.1 Особливості темпорального підходу в дослідженні міграції як процесу

У своїй ґрунтовній статті «Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect» дослідники міграції Бр. Андерсон, М. Гріффітс та А. Роджерс (Anderson et al., 2013) розглядають те, як темпоральний вимір застосовується в міграційних студіях. Стаття складається з трьох основних розділів: «Time and Migration», «Migration Temporalities» та «The Complex Times of Migration». У той час як перші два розділи зосереджені на способах, в який перетинаються дослідження міграції та темпоральностей, я надам короткий огляд третього розділу, оскільки він пропонує всебічний огляд понять, що найчастіше зустрічаються в сучасних теоретичних працях в сфері міграції та часу.

Розділ під назвою «The Complex Times of Migration» автори статті присвятили «п'яти різним способам мислення» щодо темпоральності та міграції:

Потоки та моменти. Міграція часто розглядається як «послідовність дискретних подій» (ibid.) як в академічних статтях, так і в офіційних державних документах, що впливає на спосіб збирання статистичних даних та іншої інформації. При цьому часто «недооцінюється динамізм часу, і, як правило, надається перевага збору даних для конкретних моментів часу» (ibid.). Тому дослідники міграції намагаються використовувати більш довгострокові та міждисциплінарні методи дослідження, такі як, наприклад, підхід з урахуванням життєвого циклу, лонгітюдні дослідження та використання перехресних і наскрізних осей аналізу (ibid.). Поняття «потоків» в міграційних дослідженнях, як правило, підкреслює більш «процесуальний характер міграційної темпоральності» (ibid.).

Ритми і цикли. Автори підкреслюють, що коли міграція досліджується за допомогою цих понять, то «мобільність розглядається як нелінійна» (ibid.), і в цьому випадку відбувається «визнання важливості повторення, одночасності, сезонності та циклічності» (ibid.).

Темпи. Звернення особливої уваги на очікування, досвід і конфлікти, пов'язані з темпом і швидкістю бюрократичних і правових процесів (наприклад, у системі надання статусу шукача притулку). Це може передбачати увагу дослідників до таких тем, як акселерація («швидкий, стрімкий плін часу, в якому мало що можна передбачити або спланувати» (ibid.), як наприклад, у разі депортації та видворення) або децелерація і стазис («призупинення часу» (ibid.)).

Синхронність і розрив. Для досліджень в області міграції у цій області важливі поняття «синхронності» та «асинхронності», а також «темпоральних розривів». Якщо поняття «синхронності» та «асинхронності» описують «різні типи часу і способи, у які вони конфліктують і змінюються через міграційні (та інші) процеси» (ibid.), то темпоральні розриви означають «раптові зміни у темпоральних очікуваннях мігранта» (ibid.), причому як позитивні, так і негативні — від успішної апеляції до депортації.

Майбутнє. Звертається увага на дисбаланс між ретельним вивченням минулого і нехтуванням майбутнім у соціальних науках, зокрема, у зв'язку з розумінням таких соціальних явищ, як міграція (ibid.). У цій частині обговорюється зв'язок концепцій майбутнього з державою, нацією та уявними майбутніми, а також концепція «хронополітансизму» С. Б. Квернер, що може виступати «як заміна космополітизму та може бути корисною у визнанні темпоральних (а не просторових) вимірів культурного розмаїття» (ibid.).

Одним з нових напрямків, які Бр. Андерсон, М. Гріффітс та А. Роджерс пропонують для подальшого розвитку в сфері міграційних студій, є дослідження темпоральності, суб'єктивності та агентності. Вони пропонують «розглядати суб'єктивність як темпоральну» (ibid.), а процес прийняття рішень щодо міграції як «безперервний, складний і часто скоріше опортуністичний, ніж запланований» (ibid.). Такий підхід до розгляду суб'єктивності може «допомогти зрозуміти, як одна і та ж особа може називати себе і “добровільним мігрантом”, так і “жертвою торгівлі людьми”» (ibid.).

Темпорально інформований підхід також може бути особливо корисним при розгляді воєнних злочинів, пов'язаних з примусовим переміщенням осіб, таких як депортації українців на територію РФ. Як зазначає П. Вулф, «[...] вторгнення — це структура, а не подія» (Wolfe, 2006). Але це «не тільки структура, але й процес, діяльність з надання політичних значень і організації матеріальних структур, керованих силами влади» (Dhamoon, 2015). Звернення уваги на темпоральний аспект вторгнення та насильницьких переміщень дає змогу зрозуміти процесуальні аспекти російського вторгнення, що є не окремою та ізольованою подією, а радше безперервним процесом, рушійною силою якого є реалізація влади та маніпуляції з політичними і матеріальними структурами.

1.2. Специфіка темпорального виміру в антропологічних дослідженнях вимушених переміщень

У своїй знаковій статті «Embarking on an Anthropology of Removal» антропологиня Н. Пайц обґрунтовує необхідність проведення етнографічного та теоретичного дослідження переміщень (*removals*), зокрема, депортації (Peutz, 2006). Авторка підкреслює важливість антропології переміщення з кількох причин. По-перше, такі дослідження сприяють постійному вивченню так званого "природного" порядку речей (ibid.). По-друге, антропологія переміщення, на

відміну від досліджень громадянства і транснаціоналізму, вимагає зосередження уваги на переміщенні людей державними/корпоративними і місцевими/глобальними акторами (ibid.). Поняття «"переміщення"» (*re-moval*) передбачає друге переміщення, або третє, або десяте, підкреслюючи, що переміщення відбуваються багаторазово, послідовно і в різних контекстах» (ibid.). У своїй статті Н. Пайц піднімає такі питання, як розмитість різниці між тим, кого можна і кого не можна депортувати, вплив переміщень на політичну і соціальну спільноту, що залишилася, а також чи породжує депортація нові суб'єктивності і чи є вони транснаціональними, транслокальними або принизливими (ibid.). Авторка доходить висновку, що антропологія переміщення — це «антропологія "наших" власних поточних криз і прагнення до права за будь-яку ціну»(ibid.).

Як зазначає Л. Хайдбрінк у статті «"How Can I Have a Future?": The Temporal Violence of Deportation», традиційні студії з міграції довгий час розглядали міграцію як лінійний процес, що складається з трьох стадій: преміграції, міграції та постміграції (Heidbrink, 2022). Однак зі зростанням масових депортацій з'являється все більше досліджень, які вивчають апарат імміграційної безпеки, закони про депортацію та досвід затримання і депортації, розширюючи розуміння міграції до нового етапу, відомого як «постдепортація» (ibid.). Проте ця лінійна структура не здатна відобразити всю складність і взаємопов'язаність міграції та політики, що лежить в її основі (ibid.). Щоб по-справжньому зрозуміти різні форми міграції, включаючи дитячу міграцію, дослідники міграції повинні переглянути взаємопов'язані темпоральні аспекти міграції за межами традиційних етапів(ibid.). Авторка зазначає, що «через депортацію держава краде заробітну плату, ощадні рахунки, пенсійні кошти, товари, автомобілі, будинки і навіть сім'ї, що робить відновлення цих речей і зв'язків набагато більш складним

завданням»(ibid.). Вона пропонує поняття «темпорального насильства», щоб описати технологію державного нагляду, яка проявляється через «повільне насильство, спричинене можливістю депортації, яке впливає на відчуття безпеки, захищеності або приналежності людини» (ibid.), або через «раптове насильство, коли сім'ї розриваються на частини внаслідок рейдів, затримання, депортації чи смерті» (ibid.). Л. Хайдбрінк підсумовує, що депортація не тільки піддає людей фізичному насильству через примусове переміщення з колонізованих територій, але й спричиняє темпоральне насильство, яке порушує їхній зв'язок із землею, сім'єю, громадою та спадщиною предків (ibid.).

Г. Рамзі у своїй статті «Time and the other in crisis: How anthropology makes its displaced object» аргументує необхідність позбавлення переміщення статусу винятковості в антропологічній теорії. Наразі переміщення часто розглядається через політико-правові категорії виключення, парадигму мобільності або як лімінальний досвід (Ramsay, 2019). Ці перспективи «перетворюють переміщення у винятковий досвід, який не можна відрізнити від нібито стабільного немігрантського іншого» (ibid.). Хоча антропологи, можливо, і не мають наміру підтримувати націоналістичну логіку, їхнє використання «однакових організуючих категорій, таких як "біженець" і "мігрант"» (ibid.), увічніює ту саму мову і логіку практик перетину кордонів, які вони прагнуть критикувати (ibid.).

Авторка стверджує, що для того, щоб посилити аналіз і критику того, як влаштовані практики перетину кордонів, антропологи повинні визнати спільні темпоральні ритми переміщення і те, як вони перетинаються з ієрархічними темпоральними структурами капіталістичних режимів (ibid.). Однак для аналізу прекарності, жорсткої економії та відчуження недостатньо позбавлення переміщення статусу винятковості (ibid.). Г. Рамзі закликає до безпосередньої

взаємодії з суперечливим майбутнім, яке лежить в основі досвіду переміщення і вкорінене в режимах управління, що породжують це переміщення (ibid.). Вона підсумовує, що розширюючи концептуалізацію досвіду переміщення, антропологи можуть дослідити сучасну економіку життя і траєкторії стратифікованого майбутнього (ibid.).

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У розділі представлено огляд існуючих підходів, які інтегрують дослідження міграції з темпоральним виміром, а також поєднання темпорального виміру з дослідженнями переміщення та депортації.

У статті «Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect» дослідники міграції Бр. Андерсон, М. Гріффітс та А. Роджерс досліджують перетин міграції і темпоральності в міграційних дослідженнях. У третьому розділі «The Complex Times of Migration» розглядаються «п'ять способів мислення» про темпоральність і міграцію. Першим є поняття потоків і моментів, яке підкреслює процесуальну природу міграції та необхідність довгострокових і міждисциплінарних методів дослідження. Ритми і цикли визнають нелінійну природу мобільності і підкреслюють повторюваність і сезонність. Темп фокусується на швидкості і повільності бюрократичних і правових процесів, пов'язаних з міграцією, висвітлюючи такі питання, як акселерація і децелерація. Синхронність і розрив стосуються конфліктів і змін у темпоральному досвіді протягом міграційних процесів, включаючи раптові зміни в очікуваннях. В останньому способі мислення, присвяченому майбутньому, досліджується нехтування перспективами, орієнтованими на майбутнє, у соціальних науках та зв'язок між концепціями майбутнього і міграцією.

У розділі також дано огляд на роботи дослідниць міграції та антропологинь Н. Пайц, Л. Хайдбрінк та Г. Рамзі. У своїй статті Н. Пайц

підкреслює важливість вивчення переміщення та депортацій, наголошуючи на їх повторюваному характері. Л. Хайдбрінк досліджує темпоральне насильство депортації, що може бути як повільним, так і раптовим. Такий підхід кидає виклик традиційній лінійній міграційній структурі і закликає до більш комплексного розуміння темпоральних аспектів у міграційних дослідженнях.

Г. Рамзі наголошує на позбавленні статусу винятковості переміщення в антропологічній теорії. Вона зазначає, що розширюючи концептуалізацію переміщення, антропологи можуть проаналізувати сучасну економіку життя і траєкторії стратифікованого майбутнього.

Загалом, розглянуті теоретичні праці підкреслюють важливість темпорального виміру у дослідженнях міграції та досвідів переміщення та депортацій, закликаючи дослідників розглядати складну темпоральну динаміку, яка формує досвід і процеси міграції.

РОЗДІЛ 2. Специфіка застосування методу автоетнографії у дослідженні темпорального виміру суб'єктивного досвіду

2.1. Дослідницький потенціал методу автоетнографії

У цій роботі я використовую автоетнографію як метод дослідження. Під автоетнографією я маю на увазі такий метод, який «використовує особистий досвід для опису та інтерпретації культурних текстів, досвіду, вірувань і практик» (Adams et al., 2014). Вибір цього методу зумовлений низкою причин: по-перше, мені не вдалося знайти наявних інтерв'ю чи опублікованих історій українців, в яких розповідається водночас і про процес депортації до Росії, і про подальшу втечу до Європи, і про досвід вимушеної міграції до Європи. Втім, серед мого кола знайомих є люди, до яких я могла б звернутися для проведення глибокого інтерв'ю для обговорення саме цього перетину досвіду, який я навела вище. Що мене зупинило, так це розуміння того, що я не вважаю себе особою, яка може провести таке інтерв'ю професійно, зважаючи на низку чутливих і глибоко болючих питань, які можуть виникнути в процесі інтерв'ювання українців та українок, які зазнали депортації до РФ і зараз перебувають у Європі під статусом тимчасового захисту. Хоча я усвідомлюю, наскільки важливою серія глибоких інтерв'ю була б як для мого дослідження, так і — ширше — для архівування та фіксації чужого досвіду, низка етичних проблем зупинили мене від того, щоб піти цим шляхом.

У своєму розумінні автоетнографії я спираюся на феміністичний опис автоетнографії як активної демонстрації відомого гасла фемінізму другої хвилі «особисте є політичним» (Ettore, 2016). Таке розуміння автоетнографічного дослідження виключає будь-які спроби бути «нейтральним» по відношенню до об'єкта дослідження і дестабілізує суб'єктно-об'єктну дуальність. У своєму тексті

«Автоетнографія як феміністичне самоінтерв'ювання» американська соціологиня С. Кровлі визначає три види автоетнографічного письма, хоча й зазначає, що іноді важко відокремити один від іншого: евокативний, аналітичний та автоетнографію-перформанс (Кровлі, 2018). Евокативна автоетнографія «намагається викликати в читачів відчуття прожитого емоційного досвіду» (ibid.), в той час для аналітичної автоетнографії, як пише Х. Чанг (Chang, 2007), теоретичні пояснення є важливим елементом автоетнографічного письма. С. Кровлі, яка також працює у традиції аналітичної автоетнографії, вважає, що тут важливим є поставлення наступного питання: «У який спосіб мій життєвий досвід може доповнити соціальні теорії гендеру, ідентичності й тілесності?» (Кровлі, 2018). Останній вид автоетнографії, автоетнографія-перформанс, бере свій початок від теорії перформансу та культурних студій, а «його неодмінним компонентом є "глибоко залучений драматизований усний наратив"» (Langellier, 1999).

Автоетнографія як метод, звичайно, зустрічає багато критики: наприклад, С. Грінлах описує її як «іраціональну, партикуляристську, особисту і суб'єктивну, ніж як обґрунтовану, універсальну, публічну і об'єктивну» (Greenhalgh, 2001). Автоетнографія також сприймається як «проблематична» через її невідповідність традиційним соціологічним критеріям, таким як валідність, надійність та узагальнюваність (Allen-Collinson & Hockey, 2008). Однак автоетнографія — це не просто записування своїх думок чи досвіду, оскільки, як зазначає С. Кровлі, такий текст «не матиме переконливого зв'язку з академічною та неакадемічною літературою, а також не матиме чіткого соціального та локального контексту» (Кровлі, 2018). Написання автоетнографії також передбачає певні вимоги, які, втім, можуть відрізнитись від більш традиційних соціологічних вимог.

І. Лінкольн та Є. Губа пропонують такі критерії, як достовірність, передаваність, надійність і підтверджуваність у якості критеріїв надійності в якісних дослідженнях (Lincoln & Guba, 1985). Спираючись на ці критерії, я написала аналітичну, але водночас евокативну автоетнографію.

2.2. Методологічні обмеженості автоетнографії як дослідницької стратегії та способи їхнього подолання

Існує низка методологічних недоліків, які мені вдалося виявити під час проведення цього дослідження. Більшість з них вже були предметом критики, оскільки вони закладені в самому способі проведення автоетнографічного дослідження. Перш за все, я зіткнулася з питаннями валідності та надійності. Мій вибір теоретичної основи цієї роботи, а саме темпоральності, був зроблений ще до того, як я сама написала автоетнографію, тож я вже знала деякі теоретичні аргументи, які мала намір розвинути. Тож під час написання тексту я мала змогу акцентувати увагу на певних моментах, які вписуються в обрану мною теоретичну конструкцію. Розуміння того, яку теорію для аналізу я хочу обрати ще до того, як я почала писати автоетнографію, могло завадити мені обрати інші теоретичні рамки, які також могли б бути плідними для аналізу емпіричного матеріалу.

Варто також підкреслити, що це не тільки я одна писала автоетнографію: на питання, які я обрала, також вплинули багато журналістів і дослідників, з якими я спілкувалася раніше. Їхні інтереси якимось чином спрямовували мій інтерес, і певним чином, повторюючи одну й ту саму історію знову і знову, я сформулювала певний наратив ще задовго до того, як почала писати. У своїй книжці «Back Stories: U.S. News Production and Palestinian Politics» А. Бішара пропонує поняття «накопичувального авторства», яке «визнає, що ще до того, як редактори побачать текст, він часто вже є продуктом багатьох рук і умів [...]»

(Bishara, 2012). Хоча інфраструктура накопичувального авторства, яку пропонує Бішара, здебільшого стосується стосунків між свідками, фіксерами та журналістами, я вважаю це поняття продуктивним і у відношенні до автоетнографічного письма. У такому разі інфраструктура накопичувального авторства включає всіх журналістів, правозахисників і дослідників, які ставили мені певні запитання і тим самим змушували мене пригадати певні деталі та сконструювати саму історію.

Автоетнографія, як зазначають Дж. Аллен-Коллінсон та Дж. Хокей, також «ставить автора перед етичними дилемами щодо належного представлення себе, а також щодо того, скільки біографічної інформації та "я" слід розкривати» (Allen-Collinson & Hockey, 2008). Легше зрозуміти, які саме біографічні дані є важливими для аналізу дослідження у випадку проведення інтерв'ю з іншими, ніж у випадку проведення інтерв'ю з самим собою. Недостатній обсяг представленої інформації, необхідної для розуміння представленого в автоетнографії наративу, також може бути потенційним недоліком.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У цьому розділі розглянуто використання автоетнографії як методу дослідження, зокрема, фокусуючись на особистому досвіді авторки як українки, яка пережила депортацію до Росії та вимушену міграцію до Європи. Рішення використовувати автоетнографію пояснено через відсутність доступних інтерв'ю або опублікованих історій на цю тему.

Моє розуміння автоетнографії збігається з феміністичною оптикою, яка підкреслює зв'язок між особистим і політичним. У розділі описуються три типи автоетнографічного письма: евокативне, аналітичне та перформативна автоетнографія, кожен з яких має свої унікальні характеристики та цілі. У розділі

підкреслюється важливість власного досвіду для соціальних теорій гендеру, ідентичності та тілесності.

Хоча автоетнографію критикують за суб'єктивність і відсутність традиційних соціологічних критеріїв, таких як валідність і надійність, в розділі доводиться, що її не слід зводити до простої особистої рефлексії. Автоетнографія вимагає дотримання таких критеріїв, як достовірність, передаваність, надійність і підтверджуваність, запропоновані І. Лінкольном і Є. Губою (Lincoln & Guba, 1985). Автоетнографія, що використовується в цьому дослідженні, поєднує аналітичні та евокативні елементи.

У розділі також розглядаються деякі методологічні недоліки, притаманні автоетнографічним дослідженням. Згадуються також етичні дилеми щодо самопрезентації та розкриття біографічної інформації. У ньому визнаються обмеження та виклики автоетнографічного підходу, водночас підкреслюється важливість дотримання критеріїв точності та достовірності.

РОЗДІЛ 3. Застосування методу автоетнографії в перспективі дослідження темпорального виміру досвіду насильницького переміщення

3.1. Загально-організаційні умови процесу депортації українського населення з окупованих територій: фільтрації, допити, насильницьке переміщення

Наприкінці березня 2022 року були опубліковані перші свідчення очевидців (Getmanova & Matviyenko, 2022) того, що на територіях, повністю чи частково окупованих РФ, російські військові здійснюють примусові депортації місцевого населення на територію РФ. Депортації відбувалися (і продовжують відбуватися) в багатьох населених пунктах, частково або повністю окупованих російською армією: Київській, Харківській та Херсонській областях, а також у Маріуполі та сусідніх містах і селах. Конкретну кількість українців та українок, депортованих до Росії, наразі важко оцінити через відсутність відкритих даних. За даними Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Дмитра Лубінця, з лютого 2022 року щонайменше 2 800 000 українців були змушені виїхати до Росії або були примусово депортовані туди (Омбудсман Лубінець Дмитро, 2022). Ці депортації здійснювалися переважно під виглядом «евакуації», як це було представлено в російських прокремлівських ЗМІ, але я хотіла б наголосити, що в даному випадку під депортацією мається на увазі не лише примусове переміщення населення з окупованих Росією українських територій до РФ самими російськими військовими, але й позбавлення мешканців окупованих Росією українських населених пунктів можливості обрати інший шлях «евакуації» — а саме до українського населеного пункту, який не є окупованим Росією.

Процес депортації українського цивільного населення на територію РФ був вибудований навколо фільтраційної системи, яка, як повідомляють окремі видання, була створена за кілька тижнів до початку вторгнення (Conflict Observatory, 2022). У серпні 2022 року Єльська лабораторія гуманітарних досліджень опублікувала звіт з детальним описом фільтраційної інфраструктури на окупованих Росією територіях Донецької області. У звіті, який ґрунтується на численних свідченнях очевидців, а також супутникових знімках, надається верифікована інформація щодо як кількості та розташування об'єктів, де проводяться «фільтраційні заходи», так і взагалі особливостей функціонування фільтраційної інфраструктури, створеної РФ на окупованих територіях Донецької області. Попри те, що і в українських, і в західних ЗМІ всю фільтраційну інфраструктуру, створену Російською Федерацією, здебільшого називають «фільтраційними таборами», автори звіту Єльської гуманітарної лабораторії зазначають, що в даному випадку варто розглядати фільтраційну інфраструктуру як *систему*, а не окремі табори (Conflict Observatory, 2022). Вони описують фільтраційну систему водночас як фізичну інфраструктуру, так і процес, який застосовується для «реєстрації, допиту й утримання під вартою українських громадян, військовополонених та інших осіб [...]»(Conflict Observatory, 2022).

Існують різні способи проходження процедури фільтрації українськими цивільними особами, а також фізичні об'єкти, які використовуються для цього, але їх об'єднує те, що ані процедури, ані місця, де вони відбуваються, не є статичними, вони постійно змінюються (Conflict Observatory, 2022). Загальну схему проходження фільтрації можна звести до наступного: депортована цивільна особа перед в'їздом на територію РФ має пройти через так званий фільтраційний табір, де її (в тому числі дітей) сфотографують, візьмуть відбитки пальців, а також долонь, проведуть серію допитів і заберуть телефон для

перевірки (та можливого копіювання даних) (Conflict Observatory, 2022). Якщо людина «успішно» пройшла фільтрацію, їй дозволяється в'їзд до Росії, де в деяких випадках на неї чекають нові допити з російськими співробітниками ФСБ. Якщо ж ні, людина може бути затримана і опинитися у в'язниці, як в самій Росії, так і на тимчасово окупованих територіях Донецької області. Причини, за якими людину можуть затримати, дуже різноманітні, і, судячи з розповідей свідків, в них важко простежити певну логіку (Conflict Observatory, 2022). Однак відомо, що серед затриманих найчастіше опиняються українські військовослужбовці, волонтери, активісти, а також звичайні громадяни, які здалися російським військовим «підозрілими» (Conflict Observatory, 2022).

Після фільтрації, людину, що пройшла її, чекає переміщення з окупованої РФ території Донецької області на територію РФ. Як зазначається в звіті Єльської гуманітарної лабораторії, згідно з численними свідченнями очевидців, громадян та громадянок України або змушують їхати до Росії, бо їм кажуть, що іншого шляху «евакуації» немає, або навмисно вводять в оману щодо їхнього кінцевого пункту призначення (Conflict Observatory, 2022). На території РФ примусово вивезені громадяни України опиняються в так званих «пунктах тимчасового розміщення» у містах, які вони не обирали і про які зазвичай навіть не знали як про свій кінцевий пункт призначення, причому деякі з них можуть знаходитися, наприклад, на Далекому Сході. Після цього на багатьох з депортованих громадян України чиниться тиск з метою отримання російського громадянства. Проте, якщо у людини, що була примусово вивезена з України, в наявності є всі документи, що дозволяють виїзд за кордон, вона може виїхати з Росії до Європи.

Можна припустити, що процес фільтрації закінчується, коли людина опиняється на території РФ. Насправді ж фільтрація як така є безупинним

процесом, доки депортована особа перебуває в Росії. Для депортованих осіб, які виїжджають, неможливо просто перетнути кордон з європейською країною, до якої вони прагнуть потрапити, навіть якщо їхні документи дозволяють це зробити. Залежно від статі, а також від мінливих цілей і стратегій співробітників ФСБ РФ, процедура, через яку потрібно пройти перед виїздом громадянам та громадянкам України, може змінюватися, але в більшості випадків вона виглядає наступним чином: і чоловіки, і жінки заповнюють анкету, надану співробітниками ФСБ Росії, де, серед іншого, вказують країну і місце призначення, після чого чоловіки проходять допит і обшук. Лише пройшовши через низку принизливих процедур, громадяни та громадянки України отримують дозвіл на виїзд з РФ.

Оскільки емпіричний матеріал для цієї роботи ґрунтується на досвіді депортованої до РФ громадянки України, що є цивільною особою та вже здобула повноліття, вище я навела опис переважно того, як відбувалася депортація саме українських цивільних осіб. Для інших категорій населення процес депортації може виглядати дещо інакше: наприклад, для українських військовослужбовців, працівників та працівниць поліції або інших державних органів, а також неповнолітніх, які в певний момент були розлучені з батьками або їхні батьки померли, ймовірно, процес фільтрації відрізнявся.

3.2. Темпоральний вимір насильницького переміщення: очікування як механізм реалізації влади

Регулювання міграції є політичною діяльністю з просторовими вимірами, оскільки воно спрямоване на управління, регулювання та обмеження в'їзду на національні території, а також пов'язані з цим громадянські права, однак «території не існують поза часом, і, отже, їхня просторовість завжди вже є

темпоральною» (Masoumi, 2022). У цьому випадку «час є одночасно і простором, і механізмом влади» (Masoumi, 2022).

«Нам потрібно було чекати близько 8 годин, перш ніж пройти саму процедуру фільтрації. Весь цей час ми відчували, що ми або злочинці, або нас у чомусь підозрюють», — йдеться в автоетнографії. Описаний момент очікування припадає на час після примусового перевезення авторки автоетнографії з окупованої РФ частини Маріуполя до села в Донецькій області, яке було окуповане з 2014 року і де був побудований фільтраційний табір. *«Тільки після фільтраційного табору ми дізналися, що нас везуть до Росії. Ми провели всю ніч на кордоні. Був холодний березень, ні в кого з нас не було достатньо теплого одягу та їжі, тому ми змушені були весь час рухатися, щоб зігрітися. При цьому нам не дозволяли виходити за межі автобуса».*

У контексті підпорядкування та управління час відіграє вирішальну роль у матеріалізації пригнічення та здійсненні контролю. Поняття часу та маніпуляції з ним є фундаментальним аспектом динаміки влади. Посилаючись на Шутца та Лукмана (Schutz and Luckman, 1974), А. Масумі зазначає, що «очікування — це політичне теморальне обмеження» (Masoumi, 2022). Я стверджую, що в даному випадку очікування перед в'їздом до РФ під час депортації використовувалося як певна «темпоральна технологія» (Masoumi, 2022), яка допомагала конфігурувати певні просторові практики (наприклад, перетин кордону), але водночас відігравала окрему і дуже важливу роль в інтерналізації відчуття «злочинця» або «підозрюваного». Ті, хто стоїть у черзі перед в'їздом до РФ або перед проходженням фільтраційного табору, за замовчуванням марковані як такі, кого потрібно перевірити. Час очікування перед в'їздом до фільтраційного табору, а також перед в'їздом до Росії робить цю динаміку влади між тими, хто має право

перевіряти, і тими, кого потрібно перевіряти, видимою. М. Кіт, підсумовуючи твердження М. Гріффітс (Griffiths, 2015) про те, що «суб'єкт "іноземного злочинця" — це не стільки соціальна демографічна група, яку можна ідентифікувати, скільки продукт особливого роду державної уяви», також вказує на те, що іноземний злочинець «частково слугує підтримці соціального порядку завдяки своїй зразковій культурній дистанції від нормального і належного» (Keith, 2015). У цьому випадку фігура українця як потенційного «злочинця», який повинен пройти ретельну перевірку перед в'їздом до Російської Федерації, слугує цілям процесів формування російської ідентичності.

3.3. Політика «тимчасового захисту» як спосіб регулювання вимушених переміщень

4 березня 2022 року Європейська Рада ухвалила Директиву про тимчасовий захист, щоб запропонувати допомогу людям, які змушені покинути Україну через російське вторгнення. Директива про тимчасовий захист застосовується до всіх держав-членів ЄС, окрім Данії, яка запровадила національну схему тимчасового захисту. Особа, яка отримала статус тимчасового захисту, має, перш за все, право на дозвіл на проживання на весь термін дії захисту, доступ до працевлаштування, соціального забезпечення, медичної допомоги та освіти для осіб, які не досягли 18 років, можливість вільно пересуватися країнами ЄС чи переїхати в іншу країну ЄС, а також низку інших супутніх прав. Проте в різних країнах ці права втілюються в різні способи: наприклад, якщо в Німеччині особа, яка отримала статус тимчасового захисту, має доступ до медичної допомоги, оскільки оплата страховки покривається за рахунок її соціального забезпечення, то в Швеції особа з таким же статусом має доступ лише до невідкладної медичної допомоги. Первісно термін дії тимчасового захисту закінчувався 4 березня 2023 року, але 14 жовтня Комісія вирішила продовжити його ще на один рік, до березня 2024 р. У

рішенні зазначено, що «тимчасовий захист закінчиться після досягнення максимального терміну дії або в будь-який час до цієї дати, якщо Рада визнає, що ситуація в Україні дозволяє безпечно повернення» (Government of the Netherlands, 2022).

Прийняття Директиви про тимчасовий захист викликало критику і занепокоєння щодо окремих аспектів цього рішення. Наприклад, деякі критики стверджують, що тимчасовий характер захисту, який пропонує директива, може не відповідати довгостроковим потребам і викликам, з якими стикаються особи, що тікають з України. Вони виступають за більш довгострокові та стабільні заходи захисту. Дослідник міграції З. Менджутек у своїй статті «Ukrainian refugees need security. EU's temporary protection can't give it» вказує на те, що статус тимчасового захисту має значні наслідки для шукачів притулку, створюючи стан постійної невизначеності щодо майбутнього і призводячи до труднощів у взаємодії з місцевими жителями та державними органами в приймаючій країні (Mencütek, 2022). Мігрантам зі статусом тимчасового захисту завжди загрожує перспектива повернення, оскільки приймаюча держава або Європейська комісія можуть визнати країну їхнього походження безпечною і стабільною, що може призвести до примусового повернення (*ibid.*). Автор статті наводить приклад балканської кризи біженців у 1990-х роках, коли європейські країни запровадили заходи тимчасового захисту для переміщених осіб з колишньої Югославії (*ibid.*). Тимчасовий захист надавався боснійським біженцям з 1992 по 1995 рік і косовським біженцям у 1999 році (*ibid.*). Однак скасування тимчасового захисту Німеччиною в 1997 році і подальша репатріація 300 000 осіб до Боснії, незважаючи на занепокоєння Верховного комісара ООН у справах біженців, створили прецедент, якому послідували інші країни, що призвело до повернення 700 000 осіб до Боснії (*ibid.*). Аналогічно, до 2000 року було

репатрійовано значну кількість косовських шукачів притулку — 841 000 осіб, але дослідження показують, що повернення як боснійців, так і косовців не було сталим, і призвело або до повторної міграції, або до переміщень всередині країни повернення (ibid.). З. Менджутек зазначає, що минулий досвід застосування схем тимчасового захисту показав, що вони в першу чергу слугують інтересам приймаючих держав, ніж інтересам людей, які рятуються від небезпеки, оскільки дозволяють полегшити репатріацію шукачів притулку, не надаючи їм статусу біженця і не забезпечуючи можливості довгострокового проживання та інтеграції (ibid.). Українська дослідниця Р. Козієнко наголошує на тому, що розглядаючи справи переміщених осіб з України за окремим статусом і процедурою, Європейський Союз зумів зберегти стабільність своєї системи притулку та «уникнув того, що могло б викликати потребу в зміні чи бодай певному коригуванні його існуючої політики» (Козієнко, 2023). Для того, щоб описати «відносні переваги, які люди з України отримали завдяки тимчасовому захисту» (ibid.), Козієнко вводить поняття «фальшивої щедрості» спираючись на бразильського педагога П. Фрейре, та зазначає, що одним із її наслідків є те, що «що вона дозволяє ЄС зберегти поточний прикордонний режим і продовжувати несправедливо поводитися з переміщеними особами інших національностей» (ibid.).

Критики стверджують, що директива також здатна закріпити системну нерівність і дискримінаційні практики, що призведе до диференційованого ставлення та обмеженого захисту осіб на основі їхньої расової чи етнічної приналежності. Автори звіту «The EU grants temporary protection for people fleeing war in Ukraine Time to rethink unequal solidarity in EU asylum policy» С. Карпера, М. І. Сігер, Л. Восилюте та Л. Брумат зазначають, що задокументовані випадки дискримінаційного та ксенофобного ставлення, з якими стикаються небілі

громадяни третіх країн і шукачі притулку з країн Африки, Азії та Близького Сходу, які просять захисту в ЄС, свідчать про збереження системної нерівноправної солідарності в межах ЄС і її системах надання притулку (Carrega et al., 2022). Вони приходять до висновку, що реакція на війну в Україні та збільшення потоку біженців демонструє нагальну потребу переосмислення концепції солідарності в ЄС, відходу від націоналістичних і дискримінаційних програм до людиноцентричного підходу, який ставить на перше місце фундаментальні права, верховенство права і демократію заради справедливості та людяності (ibid.).

3.4. Темпоральний вимір політики не(приналежності): відчуження і розриви

«У якийсь момент я відчула, що ніби маю ментальний бар'єр, який заважає мені розмірковувати і навіть думати про майбутнє [...]», — написала я в автоетнографії, описуючи свої відчуття після переїзду до Швеції та початку програми, яка здебільшого була сфокусована на спекуляціях щодо майбутнього. Мої колеги по програмі «[...] здебільшого всі з Європейського Союзу, вони також мають спільне політичне бачення майбутнього, в якому вони можуть себе знайти [...]», що сприяло моєму відчуттю того, що «я не знаходжу себе в цих візіях майбутнього: моє місто повністю зруйноване та окуповане, і його майбутнє невідоме [...]».

Ніра Юваль-Девіс у своїй книзі «The Politics of Belonging: Intersectional Contestations» окреслює аналітичні засади для вивчення «приналежності» та «політики принадлежности» й аргументує необхідність аналітичного розрізнення між цими поняттями (Yuval-Davis, 2011). У той час як поняття принадлежности описує відчуття «бути вдома» і стосується насамперед емоційної або онтологічної прив'язаності (ibid.), політики принадлежности стосуються «конкретних

політичних проектів, спрямованих на конструювання приналежності до певної спільноти/спільнот, які самі конструюються в цих проектах у дуже специфічний спосіб і в дуже специфічних кордонах» (ibid.). Однак, існує специфічний темпоральний вимір того, як конструюється приналежність. Юваль-Девіс цитує Г. Хейджа, який зазначає, що «дім — це безперервний проект, пов'язаний з почуттям надії на майбутнє» (Hage, 1997). Дослідниця міграції М.А. Твігт запитує: «Де ж знаходиться дім, якщо незрозуміло, де знаходиться майбутнє?» (Twigt, 2018). Вона стверджує, що почуття (не)приналежності, яке виникло в результаті відсутності відчуття дому в досвіді мігрантів, «є постійним і перформативним процесом, який (пере)формується через повсякденний досвід, фізичну реальність та опосередковані, афективні практики» (ibid.). Такий повсякденний досвід (не)приналежності може включати в себе фізичну та когнітивну дистанцію від війни (наприклад, перегляд новин про ракетні обстріли, перебуваючи в безпеці), відмінності у способі організації самого життя (наприклад, повсякденне життя людей в Україні під час відключення електроенергії та повсякденне життя в безпечній країні в Європі), а також афективні та матеріальні наслідки різниці в досвідах.

«Я зрозуміла, що для них [колег по програмі] майбутнє і саме теоретизування про нього відбувається з перспективи відносної впевненості в сьогоденному дні, стабільності місця, звідки вони походять, і місця, де вони живуть». Саме надія на майбутнє визначає політику приналежності в цьому випадку. Надія на майбутнє може бути різною для кожної людини в межах нації, але важливо зазначити, що наявність надії на майбутнє означає і саму можливість думати про майбутнє не лише себе, але й спільноти.

Уявна спільнота — це концепція, розроблена Бенедиктом Андерсоном у його книзі «Imagined Communities», де він стверджує, що спільнота є уявною, оскільки «члени навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості своїх співгромадян, не зустрічатимуться з ними і навіть не чутимуть про них, проте у свідомості кожного з них живе образ їхньої спільноти» (Anderson, 2016). Андерсон стверджує, що концепція часу, яку ми маємо зараз, була започаткована появою націй і може бути описана як лінійна, гомогенна і порожня (Fjeld, 2016). Розуміння часу як лінійного та гомогенного є центральним і для політики приналежності. Спираючись на описаний вище в автоетнографії випадок, саме розрив з лінійним часом нації, в якій опинилася авторка, може сприяти виникненню відчуття ізоляції та відчуження, відчуття (не)приналежності. Варто зазначити, що навіть у межах однієї нації репрезентації теперішнього, минулого та майбутнього можуть постійно піддаватися сумніву — завжди існують протиріччя між офіційною політикою, яка підтримує певні наративи, та політикою знизу, різноманітними низовими групами та групами меншин, які борються за своє право як модифікувати минуле, так і пропонувати інше бачення майбутнього. Для того, щоб уявна спільнота могла уявити себе, їй потрібні спільні уявлення про теперішнє, минуле і майбутнє. Ті, хто не поділяє цих уявлень, опиняються за межами цієї спільноти через розрив у темпоральності.

3.5. Роль міграційної бюрократії як втілення влади у формуванні відчуття темпорального відчуження

«Моє майбутнє невизначене і на бюрократичному рівні: невідомо, на скільки років може бути продовжений тимчасовий захист у Швеції. Водночас мені важко змиритися з тим, що тепер, перебуваючи в Європі, я повинна постійно думати про те, як зробити своє перебування тут легальним, і заздалегідь планувати, де я буду жити».

Дослідниця міграції С. П. Ісаак висуває теоретичну концепцію «темпорального відчуження», що «пропонує розуміння того, як міграційна бюрократія бере участь у темпоральній політиці, яка призводить до відчуження населення [...]» (Isaac, 2022). Досліджуючи темпоральне відчуження, авторка спирається на концепцію темпорального управління у фукіанському розумінні як «інститутів, процедур, аналізів і рефлексій, розрахунків і тактик», які відповідають за «темпоральне втілення влади» (Foucault, 2007). У ситуації, описаній авторкою в автоетнографії, темпоральна відчуженість проявляється не лише на рівні невизначеності щодо того, чи продовжить Європейська Рада дію директиви про тимчасовий захист, але й через дуже специфічні інституційні практики, які відрізняються в кожній країні. У Швеції, де була написана, на відміну, наприклад, від Німеччини, дозвіл на проживання на підставі тимчасової директиви потрібно продовжувати щороку, і продовження не є гарантованим: під час очікування документів особа, що бажає його продовжити, не знає до кінця чи вирішать шведські міграційні органи продовжити дозвіл на проживання.

«Я також не маю права на медичне страхування, окрім екстрених випадків, що також додає відчуття незахищеності та нестабільності [...]». Відчуття незахищеності та небезпеки, пов'язане з неможливістю отримати належну медичну допомогу, також є тим місцем, через яке проявляється темпоральне регулювання: в умах неможливості доступу до медицини неможливо планувати життя в країні більше, ніж на кілька років.

У наведених прикладах темпоральне відчуження проявляється через бюрократичну невизначеність, пов'язану з продовженням статусу тимчасового захисту та необхідністю постійно орієнтуватися в процесі легалізації свого перебування. Неможливість доступу до адекватної медичної допомоги створює

атмосферу незахищеності та небезпеки через неможливість планувати свій добробут довгостроково. Ці приклади підкреслюють динаміку влади, вбудовану в міграційну бюрократію, і те, як вона маніпулює темпоральною політикою.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

На окупованих російськими військовими територіях відбуваються депортації українських цивільних осіб до Росії, причому, за оцінками, з лютого 2022 року 2,8 мільйона українців були змушені виїхати до РФ або бути депортованими туди. Процес депортації передбачає систему фільтрації, де депортованих реєструють, допитують і утримують під вартою. Потім депортованих перевозять до Російської Федерації, де вони можуть зіткнутися з подальшими допитами і тиском з метою отримання російського громадянства. Різні категорії населення можуть стикатися з різними варіаціями процесу депортації.

Час використовується як механізм влади в процесі депортації, особливо в період очікування перед в'їздом до Російської Федерації або проходженням через фільтраційні табори. Очікування посилює динаміку влади між тими, хто має право перевіряти, і тими, кого перевіряють. Маніпулювання часом створює відчуття невизначеності та сприяє інтерналізації фігури «злочинця».

Європейська Рада прийняла Директиву про тимчасовий захист, щоб допомогти людям, які були змушені покинути Україну через російське вторгнення. Статус тимчасового захисту надає певні права, такі як дозвіл на

проживання, доступ до працевлаштування, соціального забезпечення, охорони здоров'я та освіти для неповнолітніх. Однак тимчасовий характер цього захисту викликає занепокоєння щодо довгострокових потреб і викликів, з якими стикаються українські біженці. Тимчасовий захист може створити невизначеність щодо майбутнього та потенційного примусового повернення. Минулий досвід застосування схем тимчасового захисту показав, що вони в першу чергу слугують інтересам приймаючих держав і можуть призвести до системної нерівності та дискримінаційних практик. Критики стверджують, що для вирішення цих проблем потрібні більш довгострокові і стабільні заходи захисту. Досвід переміщення і відсутність спільного політичного бачення майбутнього у приймаючій країні можуть викликати в людини, що є вимушеним мігрантом, відчуття неприналежності.

ВИСНОВКИ

Як результат цього дослідження, використовуючи метод автоетнографії, було проведено аналіз двох рідко досліджуваних в одній праці досвідів: досвіду людини, депортованої до Росії, і досвіду вимушеного мігранта в Європі. Для того, щоб проаналізувати ці два різні досвіди, я звернулась до аналізу їх темпорального виміру, завдяки чому можна було прийняти в розрахунок процесуальну природу цих двох подій — депортації та вимушеної міграції.

У першому розділі було розглянуто статтю «Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect», в якій дослідники міграції Бр. Андерсон, М. Гріффітс і А. Роджерс досліджують перетин міграції і темпоральності. Вони наводять різні поняття, пов'язані з темпоральністю міграції, такі як потоки і моменти, ритми і цикли, темпи, синхронність і розрив, а також майбутнє. Автори виступають за темпорально інформований підхід до вивчення міграції, підкреслюючи важливість розуміння міграції як безперервного, складного і часто опортуністичного процесу. В розглянутих статтях, присвячених дослідженням темпоральності, переміщень та депортацій, дослідниці міграції та антропологині Н. Пейц, Л. Хайдбрінк та Г. Рамзі наголошують на важливості вивчення переміщення та депортації, дослідження антропології переміщення, темпорального насильства депортації та необхідності розширення концептуалізації переміщення за межі виняткових категорій.

У цій роботі в якості методу дослідження була використана автоетнографія для вивчення досвіду депортації до РФ та вимушеної міграції до Європи. Автоетнографія у цьому дослідженні розуміється як метод, що використовує особистий досвід для інтерпретації культурних текстів і практик, що узгоджується з феміністичним уявленням про те, що особисте є політичним. У

другому розділі наведено різні види автоетнографічного письма, зокрема евокативна, аналітична та перформативна автоетнографія. При цьому, у розділі окрема увага приділена критиці та обмеженням обраного методу. Також визначено методологічні недоліки, такі як питання валідності, надійності та впливу зовнішніх чинників на побудову автоетнографічного наративу.

У третьому розділі в першій частині представлено огляд контексту депортацій, здійснених російськими військовими. Свідчення очевидців та офіційні звіти дають інформацію про те, що російські військові примусово депортували українських цивільних осіб з окупованих територій до Росії під виглядом «евакуації». Точна кількість депортованих залишається невизначеною, але оцінки свідчать, що близько 2,8 мільйонів українців були змушені виїхати або були примусово депортовані до Росії з лютого 2022 року. Процес депортації передбачав систему фільтрації, яка включала реєстрацію, допити та затримання осіб. У звіті Єльської гуманітарної лабораторії наголошується на існуванні фільтраційної інфраструктури на окупованих територіях, яка функціонувала як система, а не окремі табори. Українські цивільні особи, які пройшли процес фільтрації, потім були примусово вивезені до пунктів тимчасового розміщення в різних містах Росії, де на них чинився тиск з метою отримання російського громадянства. Процес фільтрації продовжувався в Росії, де депортовані мали пройти через різні процедури, включаючи допити та обшуки, перш ніж отримати дозвіл на виїзд з країни.

У другій частині цього розділу досліджується роль часу очікування як владного механізму в процесі депортації. Час очікування перед в'їздом до Російської Федерації або проходженням через фільтраційні табори відігравав значну роль в інтерналізації почуття «злочинця» або «підозрюваного».

Нав'язуючи періоди очікування та створюючи відчуття невизначеності, час використовувався як «темпоральна технологія» для конфігурації просторових практик та втілення механізмів влади. Маніпулювання часом і очікуваннями в процесі депортації підкреслює складний взаємозв'язок між владою, контролем і темпоральними вимірами регулювання міграції.

У третій частині третього розгляду надається контекст щодо Директиви про тимчасовий захист для надання допомоги особам, переміщеним внаслідок російського вторгнення в Україну. Директива надає різні права особам зі статусом тимчасового захисту, але реалізація цих прав у різних країнах-членах ЄС відрізняється. Критики стверджують, що тимчасовий характер захисту може не відповідати довгостроковим потребам тих, хто був вимушений покинути Україну. Директиву також критикували за те, що вона увічнює системну нерівність і дискримінаційні практики в системах притулку ЄС.

В останніх двох частинах цього розділу, на прикладі автоетнографічного матеріалу, я аналізувала витоки нездатності уявити своє майбутнє після переїзду до Швеції, спираючись на поняття «приналежність» і «політика приналежності», які висуває Ніра Юваль-Девіс. Політика приналежності часто пов'язана з надією на майбутнє, яка може відрізнитися у різних людей в межах однієї нації. (Не)приналежність виникає коли з'являється розрив з концепціями минулого, теперішнього та майбутнього у приймаючому суспільстві. Темпоральне відчуження розглядається як концепція, що досліджує, як міграційні бюрократії створюють політику і практики, що відчужують населення. Бюрократична невизначеність і неможливість доступу до адекватної медичної допомоги, що посилює відчуття незахищеності і робить довгострокове планування складним завданням є прикладами «темпоральних технологій» через які втілюється влада.

Вивчення темпоральних вимірів міграції та депортації може виявити динаміку влади та нерівності, закладені в цих процесах. Темпоральні правила та політика, запроваджені державою, можуть формувати досвід мігрантів та контролювати їхній доступ до прав і ресурсів. Темпоральні обмеження також можуть використовуватися як інструменти контролю та виключення, оскільки загроза депортації або відмова у наданні легального статусу може бути використана для експлуатації або маргіналізації.

Поєднуючи дослідження міграції та депортації з темпоральністю, ми маємо можливість отримати нюансоване розуміння того, як час структурує і впливає на досвід як мігрантів, так і тих, хто зазнав депортації або вимушеної міграції. Така перспектива також забезпечує основу для критичного аналізу і подолання темпоральної нерівності та несправедливості в рамках імміграційних систем, а також для адвокації більш інклюзивних і справедливих підходів до управління міграційними процесами.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adams, T. E., Holman Jones, S., & Ellis, C. (2014). *Autoethnography: Understanding Qualitative Research*. Oxford University Press.
2. Anderson, B. (2016). *Imagined Communities*. Verso Books.
3. Anderson, B., Griffiths M., & Rogers, A. (2013, March). *Migration, Time and Temporalities: Review and Prospect*. COMPAS Research Resources Paper.
4. Bishara, A. A. (2012). *Back Stories: U.S. News Production and Palestinian Politics*. Stanford University Press.
5. Carrera, S., Ciger I. M., Vosyliute, L. & Brumat, L. (2022, March). *The EU grants temporary protection for people fleeing war in Ukraine*. CEPS.
6. Chang, H. (2007). *Autoethnography: Raising Cultural Consciousness of Self and Others*. In G. Walford (Ed.), *Methodological Developments in Ethnography: Studies in Educational Ethnography* (Vol. 12). Elsevier.
7. Conflict Observatory. (2022, August 25). *Mapping the Filtration System in Donetsk Oblast*. Retrieved from <https://hub.conflictobservatory.org/portal/apps/sites/#/home/pages/filtration-1>
8. Dhamoon, R. (2015, Summer). *A Feminist Approach to Decolonizing Anti-racism: Rethinking Transnationalism, Intersectionality, and Settler Colonialism*. *Feral Feminisms*, 4(32).
9. Ettore, E. (2016). *Autoethnography as Feminist Method: Sensitising the feminist*. Routledge.
10. Foucault, M. (2007). *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. Palgrave Macmillan.
11. Government of the Netherlands. (2022, October 14). *European Commission extends Temporary Protection Directive*. Government.nl. Retrieved from

<https://www.government.nl/latest/news/2022/10/14/european-commission-extends-temporary-protection-directive>

12. Griffiths, M. (2015). The Convergence of the Criminal and the Foreigner in the Production of Citizenship. In B. Anderson & V. Hughes (Eds.), *Citizenship and its Others. Migration, Diasporas and Citizenship Series*. Palgrave Macmillan.
13. Heidbrink, L. (2022). ‘How Can I Have a Future?’: The Temporal Violence of Deportation. *Journal of Intercultural Studies*, 43(4).
14. Isaac, S. P. (2022). Temporal dispossession through migration bureaucracy: on waiting within the asylum process in Sweden. *European Journal of Social Work*, 25(6).
15. Keith, M. (2015). Only Connect? Race Thinking, Migrant Mobility and the European City. In B. Anderson & V. Hughes (Eds.), *Citizenship and its Others. Migration, Diasporas and Citizenship Series*. Palgrave Macmillan.
16. Langellier, K. M. (1999). Personal Narrative, Performance, Performativity: Two of Three Things I Know for Sure. *Text and Performance Quarterly*, 19.
17. Lincoln, Y., & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage.
18. Masoumi, A. (2022). Fast Refugee Protection: Temporality and Migration Control. *Social & Legal Studies*, 31(2).
19. Mencütek, Z. P. (2022, March 11). Ukrainian Refugees Need Security. EU’s Temporary Protection Can’t Give It. *Open Democracy*. Retrieved from <https://www.opendemocracy.net/en/pandemic-border/ukraine-refugee-asylum-europe-temporary-protection/>
20. Peutz, N. (2006, April). Embarking on an Anthropology of Removal. *Current Anthropology*, 47(2).
21. Ramsay, J. (2019, May). Time and the Other in Crisis: How Anthropology Makes its Displaced Object. *Anthropological Theory*, 20(4).

22. Schutz, A., & Luckmann, T. (1974). *The Structures of the Life-World*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
23. Twigt, M. A. (2018). The Mediation of Hope: Digital Technologies and Affective Affordances Within Iraqi Refugee Households in Jordan. *Social Media + Society*, 4(1).
24. Wolfe, P. (2006, December). Settler Colonialism and the Elimination of the Native. *Journal of Genocide Research*, 8(4).
25. Yuval-Davis, N. (2011). *The Politics of Belonging: Intersectional Contestations*. Sage.
26. Козієнко, Р. (2023, March 23). Проти фальшивої солідарності. Заклик до справжньої солідарності серед людей, які мають досвід вимушеного переміщення. Спільне. Retrieved from <https://commons.com.ua/uk/against-false-solidarity/>
27. Кровлі, С. (2018). Автоетнографія як феміністичне самоінтерв'ювання. *Feminist Critique: East European Journal of Feminist and Queer Studies*, 46-73. <https://doi.org/10.52323/fc1-3>
28. Омбудсман Лубінець Дмитро (2022). З лютого щонайменше 2 млн 800 тис українців були вимушені виїхати чи були депортовані на територію Росії. Telegram [Омбудсман Лубінець Дмитро], 4 Dec. Retrieved from https://t.me/dmytro_lubinetzs/1315

ДОДАТОК

Автоетнографічне інтерв'ю

У квітні 2022 року, через два місяці після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну, я опинилася у Швеції. На відміну від багатьох інших вимушених мігрантів, які покинули Україну через війну, мені не довелося обирати країну для проживання, виходячи з розміру соціальної допомоги чи можливостей працевлаштування, оскільки я була досить привілейованою у цьому сенсі — університет запропонував мені стипендію на навчання в Лундському університеті. Для того, щоб бути прийнятою до Лундського університету, мені довелося подати заяву на отримання статусу тимчасового захисту відповідно до Директиви ЄС про тимчасовий захист, що означало що мені було дозволено залишитися в Швеції до березня 2023 року з можливістю продовження. Мені знадобилося дуже мало часу, щоб отримати всі документи, необхідні для проживання в Швеції, але час все ще важливий у моєму досвіді вимушеної міграції. Для того, щоб зрозуміти, на яких етапах час і темпоральність вступають у гру, мені потрібно повернутися на самий початок моєї подорожі — до Маріуполя, Україна.

До кінця березня я перебувала в Маріуполі, місті, яке перебувало в облозі майже від самого початку російського вторгнення в Україну. З перших днів березня вся об'єкти критичної інфраструктури, а також телекомунікаційні вежі були піддані бомбардуванням, що означало що під час облоги у нас не було ні електрики, ні опалення, ні інтернету, ні мобільного зв'язку. З кінця лютого до 15 березня ми з сім'єю перебували в бомбосховищі радянських часів, яке було абсолютно не пристосованому для перебування в ньому, без жодних запасів води

чи їжі. 15 березня російські солдати, які на той момент окупували значну частину міста, увійшли до нашого бомбосховища і наказали всім жінкам, дітям і людям похилого віку вийти з приміщення начебто для «евакуації». Якщо ми хотіли не йти, ми могли не йти, але більшість будинків були на той час повністю розбомблені, тож нам не було де зупинитися, окрім бомбосховища.

Російські солдати сказали, що збираються нас евакуювати, але ніхто з них не сказав куди. Ми покинули сховище разом із близько 90 іншими людьми, переважно жінками та дітьми, тому що чоловікам не дозволяли виходити, і солдати відвели нас до розбомбленої школи, нічого не сказавши про те, що з нами буде. Зрештою, ми прибули до «фільтраційного табору» в так званій «Донецькій народній республіці». Нам потрібно було чекати близько 8 годин, перш ніж пройти саму процедуру фільтрації. Весь цей час ми відчували, що ми або злочинці, або нас у чомусь підозрюють. Коли ми увійшли в табір і віддали свої телефони солдатам, нам потрібно було зняти відбитки пальців і долонь, а також і сфотографуватися з усіх ракурсів. Після цього була серія допитів.

Тільки після фільтраційного табору ми дізналися, що нас везуть до Росії. Ми провели всю ніч на кордоні. Був холодний березень, ні в кого з нас не було достатньо теплого одягу та їжі, тому ми змушені були весь час рухатися, щоб зігрітися. При цьому нам не дозволяли виходити за межі автобуса. Врешті-решт, нам дозволили перейти російський кордон, де нам довелося знову пройти перевірку. До цього моменту я відчула повну втрату суб'єктивності. Після цього нас відвезли на залізничну станцію в найближче до російського кордону місто, де людям з нашої колони сказали, що їх відвезуть до Володимира, де їх розмістять у таборах для біженців. Завдяки тому, що у нас були контакти в Росії, я і моя сім'я змогли вийти з вокзалу і переночувати у друзів. Наступного дня ми попрямували до Санкт-Петербургу, звідки ми планували виїхати через естонський кордон. На

кордоні нас знову допитували, цього разу в письмовій формі. Ми повинні були вказати, куди ми їдемо і де ми збиралися жити, хоча ми не були громадянами Росії і не були зобов'язані повідомляти їх про свої подальші плани. У цей час у моєї бабусі забрали паспорт і нам довелося чекати близько 5 годин на рішення про те, випустять її чи ні. На щастя, їй дозволили виїхати з Росії, і ми успішно опинилися в Естонії.

Я опинилася у Швеції у квітні 2022 року, а восени розпочала навчання в Лунді. Я обрала курс за напрямом «Політична екологія». На курсі багато уваги приділялося майбутньому та його прогнозуванню, тому більшість наших дискусій як під час занять, так і після них так чи інакше стосувалися майбутнього. У якийсь момент я відчула, що ніби маю ментальний бар'єр, який заважає мені розмірковувати і навіть думати про майбутнє, на відміну від моїх одногрупників, які здебільшого походили з Європейського Союзу. Я зрозуміла, що для них майбутнє і саме теоретизування про нього відбувається з перспективи відносної впевненості в сьогоденнішому дні, стабільності місця, звідки вони походять, і місця, де вони живуть. У той же час, оскільки здебільшого всі з Європейського Союзу, вони також мають спільне політичне бачення майбутнього, в якому вони можуть себе знайти, але я не знаходжу себе в цих візіях майбутнього: моє місто повністю зруйноване та окуповане, і його майбутнє невідоме. Моє майбутнє невизначене і на бюрократичному рівні: невідомо, на скільки років може бути продовжений тимчасовий захист у Швеції. Водночас мені важко змиритися з тим, що тепер, перебуваючи в Європі, я повинна постійно думати про те, як зробити своє перебування тут легальним, і заздалегідь планувати, де я буду жити. Я також не маю права на медичне страхування, окрім екстрених випадків, що також додає відчуття незахищеності та нестабільності.